

सम्पादकीय

पहिलो बिसाउनी

समाज अध्ययनको यो पन्ध्रौं अंक हो । अधिल्ला दश अंक मिडिया अध्ययनको रूपमा प्रकाशित यो नेपाली भाषाको वार्षिक जर्नल अहिले समाज विज्ञानका विविध विषयमा केन्द्रित छ । समाज अध्ययनमा रूपान्तरण भएकै पनि पाँच वर्ष पुग्यो । समाज अध्ययनको यो पाँच वर्षे यात्रा हाम्रा लागि एउटा महत्त्वपूर्ण बिसाउनी हो—आफैले हिँडेको बाटो फर्केर हेर्ने । अनि, यात्रा प्रारम्भ गर्दाका योजना, अनुमान, चाहनालाई पुनःस्मरण गर्ने र घोट्लिने; यात्रा कस्तो रह्यो; सोचेजस्तो भयो-भएन; अब के गर्ने; आदि इत्यादि ।

त्यसबाहेक, समाज अध्ययनको यो अंक प्रकाशनको अवसरसँगै अरू दुइटा कोशेदुंगा पनि गाँसिएर आएका छन्—एउटा त यो अंक चौतारी पुस्तक शृंखलाको एक सयौं प्रकाशन बनेको छ । दोस्रो, मार्टिन चौतारी (यसपछि चौतारी मात्र भनिने) सम्पादकीय गृह भएको अर्को प्राज्ञिक जर्नल, स्टडिज इन नेपाली हिस्ट्री एण्ड सोसाइटी (सिन्हास) ले आफ्नो स्थापनाको रजतोत्सव मनाउँदैछ; सो जर्नल प्रकाशन हुन थालेको पच्चीस वर्ष पुगेको छ । त्यसैले यो अवसरमा ती प्रकाशनबारे सामान्य चर्चा गर्नु असान्दर्भिक नठहरिएला ।

पहिले, पुरानैबाट कुरा शुरू गरौं । चौतारीका “प्रकाशन” मध्ये सबैभन्दा पुरानो सिन्हास जर्नल हो । यहाँ “प्रकाशन” लाई उद्घरण चिह्नभित्र राख्नुको कारण प्राविधिक रूपमा यो जर्नलको प्रकाशन र बिक्री-वितरण स्थापना कालदेखि नै मण्डला बुक पोइन्टले गर्दै आएको छ । तर, सन् १९९६ देखि अविच्छिन्न वर्षको दुई पटक प्रकाशन हुँदै आएको यो जर्नलको सम्पादकीय गृह चाहिँ मार्टिन चौतारी हो । सम्पादनदेखि लेआउट-डिजाइनजस्ता प्रि-प्रेसका सबै काम यहीं सम्पन्न हुन्छन् ।^१ अहिले नेपाल बारेको समाज विज्ञानको सबैभन्दा उम्दा मानिएको यो द्वैभाषिक जर्नलबारे हामीले र अरूले पनि अन्यत्र (हेर्नुहोस्, पराजुली र वन्त २०७३; वन्त सन् २०१८ र बराल २०७७) केही लेखिसकेकाले सो जर्नलबारेको चर्चालाई यहीं विश्राम दिऊँ ।^२

^१ प्रारम्भिक दिनमा सिन्हासको प्रि-प्रेसको काम डंगोल कम्प्युटरसमा हुने गर्थ्यो ।

^२ द्वैभाषिक भए पनि यसमा अंग्रेजीका तुलनामा नेपाली भाषाका सामग्री कमै छापिएका छन् । समाज अध्ययनको प्रकाशन शुरू भएपछि यो जर्नलमा अंग्रेजी भाषामा लेखिएका सामग्री मात्र प्रकाशन भएका छन् ।

दोस्रो सन्दर्भ—चौतारी पुस्तक शृंखलाको एक सयौँ पुस्तक—पनि हाम्रा लागि महत्त्वको कुरा हुने नै भयो, नेपाली प्राज्ञिक प्रकाशन जगतलाई समेत उत्तिकै महत्त्वको कुरा हो जस्तो हामीलाई लाग्छ । गैरसरकारी क्षेत्रको नाफा नकमाउने सामाजिक संस्थाले आफ्नै बुतामा स्रोतहरू जुटाइ एक सय ओटा पुस्तक प्रकाशन गर्नु चानचुने कुरा होइन । तर रहरले भन्दा पनि बाध्यताले चौतारी यस क्षेत्रमा उत्रिएको हो । चौतारी पुस्तक शृंखलाका पहिला तीन पुस्तक सन् २००१ मा नेपाली व्यावसायिक प्रकाशन गृह एकता बुक्सले छापेको थियो । ती पुस्तक तयार गर्ने क्रममा हामीले के थाहा पायौँ भने हाम्रा प्रकाशन गृहहरू प्राज्ञिक सामग्री प्रकाशन गर्न सचेत, अभ्यस्त छैनन् । त्यसका लागि जुन सम्पादकीय “इनपुट” र अरू प्रशोधनका काम गर्ने व्यक्ति र संरचना आवश्यक पर्छ त्यसमा उनीहरूले लगानी गरेका छैनन् । हामी कहाँ पाठ्यपुस्तक इत्यादि प्रकाशन गर्ने संस्थाहरू उल्लेख्य संख्यामा छन्, र तिनको बजार पनि “ठुलै” भन्न मिल्छ । तर श्रम र बौद्धिक लगानी धेरै पर्ने प्राज्ञिक सन्दर्भ-पुस्तकको बजार “सानो” भएकाले त्यसमा उनीहरूको खासै रुचि छैन ।^३ गएको डेढ दशकमा अन्य विधाका प्रकाशनमा नेपाली पुस्तक क्षेत्रले केही फड्को (प्राविधिक रूपमा) मारे पनि प्राज्ञिक प्रकाशनका हकमा भने समस्या, परिस्थिति धेरै बदलिएको छैन ।

यस्तो परिस्थितिमा आफ्नै शृंखला अन्तर्गत पुस्तक प्रकाशन गर्ने हामीले निधो गर्नुपर्छ । सोही बमोजिम सन् २००२ देखि चौतारीका पाँच प्रमुख काममध्ये पुस्तक प्रकाशन एउटा अभिन्न हिस्सा बन्न पुग्यो ।^४ र, गएको १८–१९ वर्षदेखि औसतमा वर्षको पाँचभन्दा बढी पुस्तक निरन्तर प्रकाशन गरिरहेको छ चौतारीले । यसरी प्रकाशित पुस्तकमा कुनै एकल र कुनै धेरैजना मिलेर लेखेका पुस्तक (मोनोग्राफ) छन्, कुनै रिडर र संग्रह (एन्थोलोजी)

^३ हाम्रा विश्वविद्यालयका पढाइ, त्यहाँ र बाहिरको प्राज्ञिक वातावरणसँग प्राज्ञिक प्रकाशनको अर्थराजनीति गाँसिएर आउँछ, जसबारे यहाँ चर्चा गरिएको छैन । यहाँ प्रसंगले एकता बुक्सको नाउँ आए पनि यो एकताको मात्र कुरा होइन, हाम्रा प्रायः प्रकाशन गृहको कुरा हो । आठौँ अंकसम्म चौतारीबाट प्रकाशन भएको *मिडिया अध्ययन*को अगाडिको प्रकाशनका लागि भूकूटी एकेडेमिक पब्लिकेसनससँग सहमति भएको थियो तर जम्माजम्मी एक अंक प्रकाशनपछि सहकार्य जारी रहन सकेन, र पुनः चौतारी प्रकाशक बन्यो ।

^४ चौतारीले गर्ने अरू चार काममा अध्ययन/अनुसन्धान; नयाँ पुस्ताका समाज अध्येतालाई रिसर्च-मेन्टरिङ; पुस्तकालय सञ्चालन र नियमित बहस-छलफल, कार्यशाला/गोष्ठी र सभा/सम्मेलनको आयोजना पर्छन् । पुस्तक/जर्नल बाहेक चौतारीले विभिन्न समसामयिक विषयमा नीतिपत्र/शोध-संक्षेप (अंग्रेजी र नेपाली भाषामा) पनि प्रकाशन गर्दैआएको छ । हालसम्म ३० ओटा यस्ता सामग्री प्रकाशन भइसकेका छन् । पछिल्लो समय सन्दर्भ ग्रन्थहरू छापन छाडेर तिनलाई विद्युतीय माध्यम (इलेक्ट्रोनिकल्ली) मा मात्र प्रकाशन गर्न थालिएको छ । विभिन्न विषयका छ दर्जनभन्दा बढी सन्दर्भग्रन्थ चौतारीको वेबसाइट <http://www.martinchautari.org.np/index.php/bibliography> मा उपलब्ध छन् ।

छन् । त्यस्तै, सम्पादित पुस्तक, एकै लेखकका लेखहरूको संग्रह, सन्दर्भग्रन्थ, शब्दकोश, र शब्दावली (ग्लोसरी) आदि पनि चौतारीले प्रकाशन गरेको छ । केही पुस्तक चाहिँ दक्षिण एशियाभन्दा बाहिरबाट प्रकाशित पुस्तकलाई पुनःमुद्रण गरिएको हो । चौतारी पुस्तक शृंखला अन्तर्गत प्रकाशित एक सय ओटा पुस्तकमध्ये *मिडिया अध्ययन*का १० अंक र *समाज अध्ययन*का ५ अंक पनि पर्छन् ।^५

चौतारीले हालसम्म प्रकाशन गरेका पुस्तकमध्ये दुई-तिहाईभन्दा ज्यादा (६७ ओटा) पुस्तक नेपाली भाषामा छन् । दुई दर्जनभन्दा बढी (२७ ओटा) अंग्रेजी भाषामा र छ ओटा किताब बहुभाषिक छन् । नेपाली भाषामा प्राज्ञिक प्रकाशनको सुदीर्घ परम्परा नभएकाले तिनको बान्की (फर्म्याट) इत्यादि बारे पनि हाम्रा प्रकाशन गृहहरूमा ज्ञान र अनुभवको कमी थियो । हामीले एउटा निश्चित फर्म्याट तयार गरेर तिनमा अमल गरिरह्यौँ । र, पछिल्ला समयका प्रकाशनहरूले धेरथोर तिनै फर्म्याट पछ्याएका देख्दा प्राज्ञिक प्रकाशनमा एउटा मानक खडा गर्न सक्थौँ भन्ने हामीलाई लाग्छ ।

***

नेपाली मिडियाका विभिन्न पाटाबारे सन् २००० देखि नै चौतारीले अध्ययन-अनुसन्धान गर्दै र पुस्तक प्रकाशन गर्दैआएको हो । सन् २००० को दशक नेपाली मिडियाको तीव्र विकास र विस्तारसँगै यसबारे अध्ययन-अध्यापनमा नेपाली प्राज्ञिक क्षेत्रको रुचि एकाएक बढ्दै गएको बेला थियो । त्यसैले, निश्चित विषयमा केन्द्रित पुस्तकमा प्रकाशित सामग्रीले मात्रै नेपाली मिडियाबारे अध्ययन-अनुसन्धान तथा पठन-पाठनमा रुचि राख्ने पाठकका आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने अवस्था थिएन । अनि, कलेजमा पढाइने आमसञ्चार र पत्रकारिता विषयका पाठ्यक्रम लक्षित पाठ्यपुस्तक बाहेक नेपाली सन्दर्भका खँदिला सामग्रीको अभाव थियो । यही पृष्ठभूमिमा हामीले सन् २००६ मा नेपाली भाषाको वार्षिक जर्नल *मिडिया अध्ययन* शुरू गरेका थियौँ ।

^५ बाँकी ८५ मध्ये २५ ओटा नेपाली मिडियाका विविध पक्षमा केन्द्रित छन् । यसको अर्थ हो चौतारीले प्रकाशन गरेका पुस्तकमध्ये ३५ प्रतिशत (२५ किताब र *मिडिया अध्ययन*का १० अंक गरी) नेपाली मिडिया उपर छन् । बाँकी पुस्तकमध्ये एउटा उल्लेख्य हिस्सा नेपाली राजनीति, सामाजिक आन्दोलन, सामाजिक समावेशिता आदि विषयमा छन् । केही पुस्तक स्वास्थ्य, जीवनवृत्ति र शहरीकरणका विविध आयाम उपर छन् । केही पुस्तक नेपालको शिक्षा र वातावरणीय अध्ययन-अनुसन्धानका विभिन्न पाटामा केन्द्रित छन् । केही सन्दर्भ सामग्री र शब्दकोश समेत प्रकाशित छन् । पञ्चायत र अझ खास गरी पञ्चायत पछिको समयको नागरिक समाज तथा राजनीतिक सरोकारका विषयमा पनि केही पुस्तक प्रकाशित छन् ।

एक दशकसम्म नियमित रूपमा मिडिया जर्नल प्रकाशन गर्दा तीन ओटा तथ्यले यसको कार्यक्षेत्र (स्कोप) विस्तार गर्नुपर्छ भन्ने निष्कर्षमा हामी पुग्यौं। पहिलो, आवश्यक मात्रामा नेपाली मिडिया-केन्द्रित गुणस्तरीय सामग्रीको निरन्तर अभाव। दोस्रो, नेपाली भाषामा समाज विज्ञानका समग्र विषय समेट्ने नियमित जर्नलको आवश्यकता। तेस्रो, मिडिया बाहेक अन्य विधाका अध्येताले पनि फराकिलो दायरा सहित जर्नल प्रकाशन गर्न हामीलाई गर्दैआएका आग्रह। उसै पनि मिडिया लगायत शिक्षा, इतिहास, राजनीति, प्राज्ञिक क्षेत्र, विकास जस्ता विषयमा मार्टिन चौतारी लामो समयदेखि अनुसन्धानरत छँदै थियो। त्यसैले, *मिडिया अध्ययन*को क्षेत्र-विस्तारका लागि हामीलाई गरिने आग्रह र यस सम्बन्धी निर्णय हाम्रो लागि अस्वाभाविक भएन। फलतः *मिडिया अध्ययन*कै विरासतको निरन्तरता स्वरूप यसको एघारौं अंक सन् २०१६ मा *समाज अध्ययन*मा रूपान्तरित गरियो। सम्पादकीय टोलीमा पनि सोही अनुरूप सदस्य थप-घट भए। रूपान्तरणसँगै यो जर्नल समाज विज्ञानका विविध विषयमा रुचि राख्ने अध्येताका लागि लेखपढ तथा बहस गर्ने एउटा भरपर्दो साझा-चौतारी बनोस् भन्ने हाम्रो अपेक्षा थियो, र छ। यसका लागि अझै धेरै काम गर्न बाँकी छ, यद्यपि, तल उल्लिखित जर्नलले समेटेका विषयवस्तु सम्बन्धी तथ्यांकले यसतर्फ *समाज अध्ययन* विस्तारै अगाडि बढ्दैछ भन्ने देखाउँछ।

*समाज अध्ययन*का यो समेत पाँच अंकमा ३० ओटा अनुसन्धान-लेख, ११ टिप्पणी, चार संस्मरण, चार अन्तर्वार्ता र ४० ओटा पुस्तक समीक्षा प्रकाशित भएका छन्। जर्नलमा प्रकाशित लेखमध्ये सात ओटा सामग्री अनुवाद (अंग्रेजीबाट नेपाली) गरिएका हुन्। त्यसै गरी, नेपाली समाज सम्बन्धी तीन ओटा महत्त्वपूर्ण पूर्वप्रकाशित सामग्रीलाई समेत जर्नलमा स्थान दिइएको छ। पहिले छापिएका तर अहिले सहज रूपमा अप्राप्य ती सामग्री आम पाठकको पहुँचमा पुगोस् भन्ने ध्येयले यसो गरिएको हो।

अनुसन्धानमूलक लेखको सूची हेर्दा समाजका विभिन्न पक्ष—इतिहास, धर्म, संस्कृति, भाषा, राजनीति, पुरातत्त्व, पर्यावरण, पूर्वाधार विकास, शिक्षा, बसाइँसराइ, मिडिया, नागरिक समाज, संघीयता र लैंगिकता आदि—जर्नलले समेटेको छ। राज्यसिर्जित संस्थागत कुशासन, दण्डहीनता, नागरिक समाजउपर नियन्त्रण, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, विवाह र महिला हिंसा जस्ता मुद्दा जर्नलको टिप्पणी खण्डमा परेका छन्। साथै, नेपालमा प्राज्ञिक अनुसन्धानको आर्थिक पूर्वाधार र सरकारी थिंक ट्यांकको उत्थान/पतन बारेका टिप्पणी पनि यस खण्डमा छन्। लैंगिक समानताका विविध पक्षबारे तीन जना नारीवादी महिला—चन्द्रा भद्रा, मीना आचार्य र दुर्गा थापा—सँगको अन्तर्वार्ताले समेत जर्नलमा स्थान पाएका छन्।

नेपाली समाज सम्बन्धी नेपाली तथा विदेशी समाज-अध्येयताले नेपाली र अंग्रेजी भाषामा लेखेका पुस्तकका समीक्षा जर्नलमा परेका छन्। अंग्रेजी भाषामा लेखिएका पुस्तकबारे गरिएका समीक्षाले अंग्रेजी भाषामा कम दखल भएका पाठकले समेत नेपाली समाजबारे अंग्रेजी भाषामा

के-कस्ता अनुसन्धान भइरहेका छन् भन्ने जान्न थप मद्दत पुग्छ । चौतारीले वार्षिक रूपमा आयोजना गर्ने “स्थापना व्याख्यान” (तीन ओटा) समेतले जर्नलमा स्थान पाएका छन् ।

***

नेपाली भाषामा स्तरीय जर्नल निकाल्नु गाह्रो काम हो—अंग्रेजीमा निकाल्नुभन्दा कठिन । सम्पादकका रूपमा हामी सधैं अब्बल अनुसन्धान-लेख छान्न चाहन्छौं, तर हाम्रो प्राज्ञिक धरातलीय यथार्थ अर्कै छ । करिब १५ वर्ष नेपाली भाषामा जर्नल (*मिडिया अध्ययन* समेत) चलाएको अनुभवले भन्छ—सम्पादन समूहका सदस्यको अग्रसरताबिना स्वतःस्फूर्त अनुसन्धान लेख जर्नलमा पठाउने प्रचलन हामी कहाँ अद्यापि शुरू भैसकेको छैन । यतिमात्र होइन, जर्नलमा छान्नका लागि प्राप्त हुने धेरै लेख कमजोर हुन्छन् या जर्नल-लेखको बान्कीमा हुँदैनन् । र, कतिपय सन्दर्भमा यी सामग्रीमाथि लेखकलाई थप काम गराउन समेत गाह्रो हुन्छ ।

जर्नलका लागि संकलन गरिएका विभिन्न सामग्रीलाई प्रकाशनयोग्य चरणमा पुऱ्याउन पनि उत्तिकै चुनौतीपूर्ण छ । उदाहरणका लागि, १२-१५ सय शब्दको पुस्तक समीक्षा प्रकाशन-योग्य बनाउन समेत पटक-पटक समीक्षक र सम्पादकबीच कुराकानी आवश्यक पर्छ । समीक्षकबाट मस्यौदा प्राप्त भइसकेपछि विभिन्न चरणमा दिएका सुझावलाई समीक्षकले मस्यौदामा सम्बोधन गरेपश्चात् मात्र समीक्षा/लेख “कपी एडिटिङ” को चरणमा पुग्छ । लामा-लामा अनुसन्धान-लेख र टिप्पणीका लागि अनुसन्धाता, समीक्षक (रिभ्यूअर) र सम्पादक बीचको अन्तरक्रिया झनै लामो र गहन हुने गर्छ ।^६

नेपाली भाषामा स्तरीय लेख पाउनु चुनौतीपूर्ण हुनेछ भन्ने तथ्य *समाज अध्ययन*को शुरू गर्दा अनुमान गरिएको हो । एक दशकसम्म *मिडिया अध्ययन* प्रकाशन गर्दाको अनुभवले हामीलाई त्यो बताएको थियो । त्यसैले, *समाज अध्ययन* ११ को सम्पादकीयमा हामीले यस्तो लेखेका थियौं ।

*मिडिया अध्ययन*को निरन्तरताको लागि स्तरीय प्राज्ञिक सामग्रीको जुन अभाव हामीले बेहोरेका थियौं, सो जर्नलको स्कोप (कार्यक्षेत्र) विस्तार गर्दा सहजै पूर्ति हुनेवाला छैन भन्ने तथ्य हामीलाई थाहा छ । किनकि, केही विधा (इतिहास, संस्कृति, आदि) मा बाहेक नेपाली भाषामा प्राज्ञिक कर्म ज्यादै पातलो छ । र, नेपालीमा लेखनका लागि प्रोत्साहन गर्ने तत्त्व थोरै छन् । अहिलेको परिप्रेक्ष्यमा जसको अंग्रेजी भाषामा दखल छ, उसले नेपालीमा लेख्ने कुनै आवश्यकता देख्दैन । नेपालीमा लेख्नेलाई हेयको दृष्टिमा

^६ यसबारे थप चर्चाका लागि हुमागाईं (२०७६) हेर्नुहोस् ।

हेरिने भएकाले अंग्रेजीमा दखल नहुनेले पनि विभिन्न कारणवश कनीकुथी टुटेफुटेको अंग्रेजी मै लेख्ने यत्न गरेको देखिन्छ । त्यस बाहेक, समाज विज्ञान कर्मको लामो र संवृद्ध इतिहास नभएकाले यसै पनि नेपालीमा प्राज्ञिक लेखन कठिन छ...। (समाज अध्ययन २०७३ : १-२)

माथि उल्लेख गरिए झैं, नेपाली भाषामा समाज विज्ञानका विविध विधामा गहन अनुसन्धान लेख प्राप्त नहुनुमा निश्चित संरचनात्मक कारण छन् । पहिलो, नेपालभित्र र बाहिर गरेर समाज विज्ञानमा स्तरीय अनुसन्धान-लेख तयार गर्न सक्ने प्राज्ञिक जनशक्ति केही बढे पनि नेपाली भाषामा लेखन उनीहरूको खासै अभिरुचि देखिन्न । अंग्रेजी भाषामा लेख प्रकाशित हुँदा लेखकले प्राप्त गर्ने सम्भाव्य “ग्लोबल रिडरशिप” नेपाली भाषामा छैन । साथै, लेखको सम्भाव्य विश्वव्यापी पाठकको लोभ र प्राज्ञिक जगतमा बढ्दै गएको “साइटेशन पोलिटिक्स” ले समेत नेपाल सम्बन्धी अध्ययन गर्ने अनुसन्धातालाई नेपाली भाषामा लेखन निरुत्साहित गरिरहेको छ । नेपालभन्दा बाहिर रहेर प्राज्ञिक कर्म गरिरहेका नेपाली अनुसन्धाताका लागि नेपाली भाषामा भन्दा अंग्रेजी भाषामा अनुसन्धान-लेख प्रकाशित गर्नु “करिअर प्रोस्पेक्ट” का हिसाबले समेत आवश्यक र महत्त्वपूर्ण हुन जान्छ ।

दोस्रो, अनुसन्धान अंग्रेजी भाषामा गरिने कर्म हो भन्ने बुझाइले नेपाली विश्वविद्यालय र अन्य अनुसन्धान संस्थामा घर गरेको छ । अनुसन्धान (जर्नल) लेखनमा आवश्यक पर्ने प्रशिक्षण—अनुसन्धानमा आधारित लेख लेख्ने, लेखबारे समकक्षीले टिप्पणी गर्ने, टिप्पणीका आधारमा लेखको मस्यौदा संशोधन गर्ने र लेख सम्पादन गर्ने—जस्ता प्राज्ञिक अनुसन्धानका लागि गरिनुपर्ने आवश्यक गतिविधि नेपालका विश्वविद्यालयमा शून्यप्रायः छ । त्यसै गरी, विद्यार्थीलाई विधा-केन्द्रित अनुसन्धान-लेख लेख्न कसरी सिकाउने भन्नका लागि जे-जस्ता पूर्वाधार (लेखन सहायता केन्द्र, पुस्तकालय, लेखन प्रशिक्षक, आदि) आवश्यक पर्छ त्यस्ता पूर्वाधार विश्वविद्यालय वा सम्बन्धित विभागमा उपलब्ध छैन । यसले गर्दा विश्वविद्यालयबाट उच्च शिक्षा प्राप्त गरिसकदा पनि अनुसन्धान-लेख लेखन उनीहरूलाई कठिन भइरहेको देखिन्छ ।

तेस्रो, अनुसन्धानलाई आर्थिक रूपले सघाउने संस्थागत संरचना—विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, सरकारी निकाय, र नेपालस्थित विभिन्न वैदेशिक नियोग र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी निकायले समेत नेपाली भाषामा गरिने अनुसन्धान परियोजनालाई प्राथमिकतामा पारेको देखिँदैन । यदि बहुसंख्यक नेपालीको पहुँचमा नेपाल सम्बन्धी अध्ययन-अनुसन्धान पुऱ्याउने हो भने अहिले पनि गैरअंग्रेजी—नेपाली तथा अन्य राष्ट्रिय भाषा—मा समाज विज्ञानका उपज प्रकाशन हुनु जरुरी छ । समाज अध्ययन प्रकाशनको एउटा ध्येय यो पनि हो ।

जापानमा जापानी भाषामा समाज विज्ञान सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने परम्परा बलियो छ । जापानमा जस्तै आफ्नै भाषामा समाज विज्ञान सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने परम्परा केही विधा (नेपाली साहित्य, इतिहास आदि) मा बाहेक नेपालमा समाज विज्ञानका अन्य विधा अर्थशास्त्र, समाजशास्त्र, राजनीतिशास्त्र, मानवशास्त्र आदिमा देखिँदैन । आफ्नै भाषामा सामाजिक अनुसन्धान गर्न सकिन्छ भन्ने “रियलाइजेसन” बिना नेपाली भाषा (या अन्य कुनै राष्ट्र भाषा) मा गरिने अनुसन्धानकर्म दरिलो हुन्न ।

समाज विज्ञान सम्बन्धी नेपाली भाषामा जर्नल निकाल्ने काम कठिन भए पनि हामीले गर्न सक्ने केही काम छन्, यद्यपि, ती कामका लागि प्रशस्त मेहनत र व्यवस्थापकीय श्रम खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ । उदाहरणका लागि नेपालका विश्वविद्यालयबाट समाज विज्ञानमा स्नातकोत्तर र एमफिल तहको पढाइ र शोधपत्र (थेसिस) सकेका र अनुसन्धानमा रुचि राख्ने विद्यार्थीलाई आफ्ना शोधमा आधारित लेख लेख्न प्रेरित गर्न सकिन्छ । यस्तो प्रयोग हामीले समाज अध्ययनमा गरिसकेका छौं (हेर्नुहोस्, भण्डारी २०७४) । त्यसै गरी, अनुसन्धाताले नेपाली समाजका विभिन्न पक्षबारे अंग्रेजी भाषामा प्रकाशित गरेका अनुसन्धानमूलक लेखलाई लेखक स्वयं (हेर्नुहोस्, भण्डारी २०७६) या अरू कसैले अनुवाद गरेर पनि जर्नलमा प्रकाशन गर्न सकिन्छ (हेर्नुहोस्, तामाङ २०७४; श्रेष्ठ २०७६) ।

***

बिनाकुनै बाहिरी आर्थिक सहयोग समाज अध्ययन प्रकाशन गरिरहनु सहज छैन । सम्पादक, लेखक र समीक्षकहरूले अवैतनिक सेवा गरिरहे पनि प्रकाशन तथा बिक्री-वितरणका लागि कसैनकसैले सहयोग गर्नेपर्छ । अहिलेसम्म चौतारीले यो भारी बोकिरहेको छ ।^७ तर, चौतारी स्वयंको आर्थिक स्वास्थ्य गतिलो छैन । तथापि, जतिञ्जेल सम्भव हुन्छ उसले काँध थाप्ने नै छ भन्ने हाम्रो विश्वास छ । हामीले चाहे जसरी समाज अध्ययन नगुडिरहे पनि यो सही लिकमै छ भन्ने हामीलाई लाग्छ । र, कम्तिमा अर्को पाँच वर्ष यसलाई प्रकाशन गर्नुपर्छ र त्यसपछि अर्को बिसाउनीमा अलि गहन समीक्षा गर्नुपर्छ भन्नेमा हामी सम्पादक र प्रकाशकमाझ मतैक्य छ ।

अन्तमा, पछिल्लो समय सम्पादक मण्डलबाट छुट्टिनु भएका साथी (आन्विका गिरी, अर्जुन पन्थी, नीति अर्याल खनाल र प्रमोद भट्ट) र समग्र लेखक, समकक्षी-समीक्षक, शुभेच्छुक र पाठकहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौं । आउँदा दिनमा पनि लेखक, समीक्षक

^७ कहिले चौतारीमा सञ्चालित परियोजनाबाट र कहिले चौतारीको सञ्चित रकमबाट प्रकाशनको खर्च बेहोर्ने गरिएको छ ।

र पाठकबाट निरन्तर माया पाउने आशा गर्छौं। अनि, आगामी (सोह्रौं) अंक शिक्षा-विशेष हुने पनि जानकारी गराउन चाहन्छौं।

सन्दर्भ सामग्री

- तामाङ, सेरा। २०७४। हिन्दू राज्य, महिला अभियान, र यौन हिंसा तथा दण्डहीनताको सांस्कृतिक संहिता। *समाज अध्ययन* १२ : ३१-६४।
- पराजुली, लोकरञ्जन र प्रत्यूष वन्त। २०७३। सिन्हासका २० वर्ष। *कान्तिपुर*, मंसिर २८, पृ. ७। <https://ekantipur.com/ampnews/2016-12-13/20161213080655.html> मा उपलब्ध; भदौ २५, २०७७ मा हेरिएको।
- बराल, रविराज। २०७७। एउटा जीवन्त जर्नलका २५ वर्ष। <https://nepalmag.com.np/contemporary/2020/06/17/1592393076> मा उपलब्ध; भदौ २५, २०७७ मा हेरिएको।
- भण्डारी, आभास। २०७४। धर्मनिरपेक्ष राज्यमा “हिन्दू विद्यालय” : नेपाल वेद विद्याश्रममा धर्मनिरपेक्षताको निरूपण। *समाज अध्ययन* १२ : १-३०।
- भण्डारी, कल्याण। २०७६। पर्यटनमा नेपाली राष्ट्रियताको अभिव्यक्ति। *समाज अध्ययन* १४ : १-२४।
- श्रेष्ठ, टिना। २०७६। आकांक्षिक पूर्वाधार : नेपालमा दैनन्दिन दलाली र वैदेशिक रोजगार व्यवसायी संस्थाहरू। *समाज अध्ययन* १४ : २५-५०।
- समाज अध्ययन। २०७३। सम्पादकीय : नयाँ गोरेटो। *समाज अध्ययन* ११ : १-४।
- हुमागाई, देवराज। २०७६। पर्दाभित्रको प्राज्ञिक कसरत। *अन्नपूर्ण पोस्ट* (फुर्सद), वैशाख २८, पृ. क। <http://annapurnapost.com/news/127113> मा उपलब्ध; भदौ १, २०७७ मा हेरिएको।
- Onta, Pratyoush. 2018. Editing Studies in Nepali History and Society. *The Kathmandu Post*, December 29, p. 8. Available at <https://kathmandupost.com/miscellaneous/2018/12/29/editing-studies-in-nepali-history-and-society>; accessed September 11, 2020.